

مقام فنا

فنا اصطلاحی عرفانی و به معنای نیستی است ولی عرفا معنای لغوی آن را قصد نمی‌کنند.

فهرست مندرجات

- [۱- فنا در لغت](#)
- [۲- فنا در اصطلاح](#)
- [۳- تعریف فنا از نگاه عارفان](#)
- [۴- مقام "فنا"](#)
 - [۴.۱- مقام](#)
 - [۴.۲- حل](#)
- [۵- نحوه تحصیل مقام فنا](#)
- [۶- پانویس](#)
- [۷- منبع](#)

فنا در لغت

"فنا" در لغت به معنای نیستی و نابودی است. نقطهٔ مقابل **بقا** که به معنای ماندن و باقی بودن است. این لغت در **قرآن** به کار نرفته است، گر چه برخی از مشتقات آن استعمال شده؛ مانند: **"كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَبَاقٍ وَبَاقٍ وَجِهَ رَبِّكَ..."** **خداوند** در این آیه، فنا (فان) را مقابل بقا (بَاقٍ) قرار داده است؛ یعنی فقط خداوند از مقولهٔ "بود" و بقا است و سایر **موجودات** به "فنا" منتصف گشته‌اند.

فنا در اصطلاح

معنای اصطلاحی "فنا" با واژهٔ لغوی آن یکی نیست. در اصطلاح یعنی خود را ندیدن و نیافتن. البته نه به معنای از خود بی‌گانگی، بلکه **انسان** در ساحت **پروردگار** خود را هیچ نمی‌بیند و فقط به **خدا** می‌اندیشد.

تعریف فنا از نگاه عارفان

ابو سعید خراز در تعریف فنا می‌گوید: فنا، فناى بنده باشد از رویت بنگی و بقا، بقای بنده باشد با شاهد الاهی. [۱] لفظ فنا را اولین بار، ابو سعید خراز جزء اصطلاحات عرفانی قرار داد.

قشیری معتقد است: هر کی سلطان حقیقت بر وی غالب گرفت تا از اغیار هیچ چیز نبیند نه عین و نه اثر، او را گویند از خلق فانی شد و به حق باقی گشت. میرسید **شرف جرجانی** نیز می‌گوید: سقوط **اوصاف مَنومِه** را فنا گویند، چنان که وجود **اوصاف محدودِه** را بقا نامند. [۲] خرمشاهی، بهاءالدین، حافظ نامه، انتشارات سروش، ص ۹۷۵.

مقام "فنا"

در عرفان دو اصطلاح وجود دارد: ۱. **مقام ۲. حل**.

"مقام" یعنی به منزل و مرتبه‌های گویند که عارف، پس از سال‌ها رنج و تهذیب و مرارت با [اختیار](#) خود بدان دست یافته است. بنابراین، زوال یا تغییر آن عادتاً یا غالباً تحقق‌ناپذیر است. به عبارتی، رنج تدریجی و [سلوک](#) همواره عارف، در مسیر زهد و از [خونگریزی](#)، او را لایق مقام خاص کرده است و چون این مراحل و منازل با صعوبت طی شده، به سهولت از میان نخواهد رفت.

اما "حال"، بر عکس مقام است. نوعی کیفیت و نگرگونی است که با طی مقامت بدون اختیار بر قلب عارف، حادث می‌شود. همان گونه که ممکن است به صورت دفعی به وجود آید، به صورت دفعی نیز زایل می‌شود. پس "حال"، کیفیت ثابتی نیست و دایم در تغییر و تحول است. به گفته سعدی:

زمصرش بوی پیراهن شنیدی

ولی در چاه کنعانش ندیدی

بگفت احوال ما برق جهان است

گهی پیدا و نگر دم نهن است

در مقام فنا، انسان، خود و [بینگی](#) خود، تمایلات و تمنیلت و جهان اطراف خود را در قبال حضرت حق، هیچ نمی‌پندارد و فقط به خدا نظر می‌اندوزد.

در این صورت، فنا، آن معنای لغوی را که نشانه نوعی نقص است، ندارد. بلکه از مراتب عالی [کمال](#) است. همین است که عرفا می‌گویند: نتیجه فنا، بقا و پایداری در محضر حق است. به تعبیر سعدی:

بلندی از آن یافت کو پست شد

در نیستی کوفت تا هست شد

به این فنا، در اصطلاح عرفا، "[فناء فی الله](#)" می‌گویند.

نحوه تحصیل مقام فنا

از آن جا که بین انسان و خدا، جز [گناه](#) و [خودبینی](#) چیزی حایل نیست، تعلق به غیر خدا [حجاب](#) محسوب می‌شود و این حجاب‌های ظلمانی مانع از رسیدن به موطن حق می‌شود. حال اگر هیچ گناه و حجاب و تعلق نباشد و اصل توجه انسان به هستی خود، رخت بر بندد، آن گاه شهود حق به طور محدود، ممکن گشته و پس از آن، مقام فنا حاصل می‌شود. البته در این مسیر، مقامت و منزل گاه‌های فراوانی وجود دارد که از حوصله بحث خارج بوده و به دلیل اختصار از ذکر آنها خودداری می‌کنیم. اما مقصود از دیدار خدا که با عناوینی از قبیل، [شهود](#)، بقا و... از آن یاد می‌شود، دین با چشم نیست؛ زیرا به تعبیر آیه شریفه: "لا تدرکه الابصار"،

[\[۱۳\] انعام/سوره ۶، آیه ۱۰۳.](#)

مراد راه‌های فکری هم نیست؛ زیرا راه فکری را شهود و لقا و... نمی‌گویند؛ بلکه به فرموده [قرآن کریم](#)، دست شستن از هر چه غیر خدا است. انجام اعمال صالحه و شرک نورزیدن به حضرت احدیت است که اگر کسی بخواد خدا را مشاهده کرده و به مقام فنا برسد؛ یعنی حق را بدون واسطه مشاهده کند، باید از خود و دیگران چشم بپوشد.

"فمن كان يرجو لقاء ربّه فليعمل عملاً صالحاً و لايشرك بعبادة ربّه احداً".

[\[۱۴\] كهف/سوره ۱۸، آیه ۱۱۰.](#)

[حضرت موسی](#) (علیه السلام) نیز وقتی در داستان رویت خداوند، بی هوش می‌شود، پس از به هوش آمدن عرض می‌کند: خدایا تو را بدون فنا و قطع هرگونه علاقه نمی‌توان دید.

[\[۱۵\] تفسیر موضوعی قرآن کریم، جواد آملی، عبدالله، ج ۷، ص ۲۵۵ به بعد.](#)

اما مطلبی که در این جا حایز اهمیت است، این که گفته شد برخی از ارباب [معرفت](#) و سلوک، بدون واسطه خدای متعال را می‌بینند، به چه معنا است؟ به طور کلی مقصود از این واسطه‌ها چیست؟

در توضیح این معنا، بهتر است عبارات گهربار [امام راحل \(ره\)](#) را در کتاب شریف [اربعین](#) حدیث، مد نظر قرار دهیم. آن جا که می‌فرمایند: پس از تقوای تام تمام و اعراض کلی [قلب](#) از جمیع عوالم و قدم بر فرق انبیت و انانیت گذاشتن و توجه تام و اقبال کلی به حق و اسماء و صفات آن ذات مقس و مستغرق عشق و حب ذات مقس شدن و اربابصفت قلبیه کشیدن، یک صفای قلبی برای سالک پیدا شود که مورد تجلیت اسمائیه و صفاتیّه گردد... و بین روح مقس سالک و حق، حجابی جز اسما و صفات حق تعالی نیست. برای بعضی ارباب سلوک ممکن است حجاب‌های نوری و اسما و صفاتی نیز خرق گشته و خود را متعلق به ذات مقس ببیند و در این مشاهده، احاطه قیومی حق و فناء ذاتی خود را شهود کند.

[\[۱۶\] اربعین حدیث، امام خمینی، ص ۴۵۴.](#)

به این مضمون، دعای شریف [مناجات شعبانیه](#)، به والاترین شکل اشاره نموده است:

"الاهی هب لی کمال الإنقطاع الیک... حتی تخرق ابصاراً القلوب حُب النور...".

[\[۱۷\] بحار الأنوار، مجلسی، محمد باقر، ج ۱۰۲، ص ۹۹.](#)

[\[۱۸\] مفاتیح الجنان مناجات شعبانیه.](#)

آری ممکن است انسان به جایی برسد که بین او و معبودش چیزی جز نور اسما و [صفات حق تعالی](#) حایل و فاصل نباشد. نیز ممکن است به جایی برسد که حتی این حجاب‌های نورانی نیز خرق گردد. سالک، از این حجاب‌ها نیز عبور می‌کند و محو کلی می‌شود. آن وقت هر چه می‌بیند. تماماً حق است. و هر چه می‌شنود عین حق است. گویی با چشم حق می‌بیند، با گوش حق می‌شنود و به لسان حق نطق می‌کند و از خیر حق نابینا می‌گردد. این است منتهای [فنا فی الله](#). اضمحلال مطلق و تلاشی تام.

با تمام توضیحات و تعبیراتی که در مقام فنا و لقای خدا گفته شد، باید بدانیم: "اكتناه ذات" برای همیشه محال است؛ یعنی پی بردن به كنه ذات باری تعالی جز برای حضرت احدیت برای احدی ممکن و میسر نیست و بحث فنا، منافات با این قضیه ندارد.

۱. [↑](#) لفظ فنا را اولین بار، ابوسعید خراز جزء اصطلاحات عرفانی قرار داد.

۲. [↑](#) خر مشاهی، بهاء‌الدین، حافظ نامه، انتشارات سروش، ص ۹۷۵.

۳. [↑](#) انعام/سوره ۶، آیه ۱۰۳.

۴. [↑](#) كهف/سوره ۱۸، آیه ۱۱۰.

۵. [↑](#) تفسیر موضوعی قرآن کریم، جواد آملی، عبدالله، ج ۷، ص ۲۵۵ به بعد.

۶. [↑](#) اربعین حدیث، امام خمینی، ص ۴۵۴
۷. [↑](#) بحار الأنوار، مجلسی، محمد باقر، ج ۱۰۲، ص ۹۹
۸. [↑](#)؛ مفاتیح الجنان مناجات شعبانیه.

منبع

[سایت اسلام کوئست](#)

رده‌های این صفحه: [عرفان اسلامی](#) | [مقامت عرفانی](#)